

П. Мас, М. Колучи, А. Данти и пр. Специфичните особености на тази методология са отразени най-ярко от нея в проучването на ръкописната традиция и класификацията на преписите на „За буквите“.

Авторката пристъпва към пълен анализ на всички познати днес преписи — от XIII—XIV в. до XIX в., в резултат на което те биват обособени като хомогенна традиция (75 преписа), българска преправка на творбата (2 преписа) и руска преправка (3 преписа). Палеографските данни и датировката на преписите са възприети според монографията на проф. К. Куев. В хомогенното ядро на ръкописната традиция, които се приема за компактна, „затворена“, се очертават три разклонения — α , β и γ , всяко от които носи свои специфични черти. Ето по какъв начин авторката определя метода, чрез който са анализирани и класифицирани преписите: „Критическото сравняване на преписите, както вече беше изнесено, води до обединяването им в групи въз основа на засвидетелствуваните в техния текст обединяващи грешки, а понякога и само характерни различия или обновления“ (с. 35). А. Коссова подчертава, че всяко разклонение носи свои отличителни различия, които едновременно са обединяващи и разединяващи — от една страна, общ произход на преписите от всяко разклонение и от друга; изключване на възможността те да са преднамерено коригирани от преписвачите. Правилно е отбелязано, че трите разклонения в ръкописната традиция са резултат от естествения развой на преписването на творбата и не представляват целенасочено преработване на текста. Текстологическото сравнение е извършено прецизно, като се следват строго и последователно методологическите принципи, избрани от авторката. Изнесени са редица интересни и важни за историята на текста на „За буквите“ наблюдения, подкрепени с добре подбрана аргументация. Тук могат да се посочат резултатите от сравняването на Московския препис със Соловецкия препис № 913, които убедително доказват, че последният е копие на Московския препис. Не по-малко убедителен е анализът на Вроцлавския препис, запазен според публикацията на О. О. Бодянский, както и сполучливото определяне на копията на Лаврентиевия препис — Барсовия и Инокентиевия. В края на този раздел, озаглавен „Устройство на ръкописната традиция“, е поместена схемата на съотношението между всички преписи от хомогенното ядро, която дава възможност нагледно да се види мястото на всеки от тях в ръкописната традиция.

Въпреки подчертаната стройност на изложението, стремежа към максимална точност на текстологическия анализ и изобилието от илюстративен материал, с който са подкрепени крайните резултати, някои изводи на А. Коссова по отношение историята на текста на „За буквите“ будят известни въз-

ражения. Те са свързани преди всичко с разбора на особеностите на Московския препис. Както вече се спомена, откриването на Московския препис от XV в. от А. В. Горски през 1847 г. внася нов момент не само в изследването на Храбровото сказание, но и в цялата кирило-методиевска проблематика. Преломът е предизвикан от откритието, че текстът на този препис отразява кирилска транслитерация на глаголически оригинал. Пръв О. О. Бодянский, а след него и В. Ягич правят догадки във връзка с изобразяването на буквите от азбуката, сравнявайки ги с глаголицата. По-късно Н. Н. Дурново, Н. С. Трубенкой и редица други учени окончателно установяват факта, че в същност азбучният списък от Московския препис представя един от най-древните варианти на глаголическия буквен състав. Това становище се смята за напълно утвърдено в науката, още повече, че е подкрепено от данните, засвидетелствувани в най-старите славянски абecedари — Мюнхенския и Парижкия, както и на ранните старобългарски стихотворения, построени под формата на акростихи. „Храбровият абecedар“, разгледан с помощта на съвременни палеографски и фонологически методи, дава възможност за приблизителна реконструкция на глаголическата азбука, състояща се от 38 букви — 24 по гръцки образец и 14 според славянското произношение, както гласи свидетелството на Черноризец Храбръ. В текста на Московския препис могат да се отбележат и други следи от глаголически оригинал — например грешката при предаването на цифрите, отбелязани с $\bar{B}$ и

$\bar{E}$, които в глаголицата имат стойност 3 и 6 вместо 2 и 5, както в кирилицата. Оттук четенето „въ чнсмѣнѣхъ жѣ $\bar{B}$, $\bar{E}$, $\bar{OY}$ и дѣка-дѣсѣтѣ и дѣкадѣсѣтѣ“ срещу „въ чнсмѣнѣхъ жѣ $\bar{G}$: $\bar{S}$ — е и $\bar{H}$ дѣкадѣсѣтѣ и $\bar{H}$ сѣдѣтѣ“, както е в Лаврентиевия препис. Всички тези особености на Московския препис, отразени и в Соловецкия препис № 913, представляват архаични черти, които са характерни за първообраза на творбата. Това определя специфичното място на Московския препис спрямо всички останали преписи на Храбровата творба и изисква заострено внимание към неговия текст.

Веднага трябва да отбележа, че интерпретирането на разглеждания препис като транслитерация на глаголически оригинал не е намерило място в книгата на А. Коссова. Тя се задоволява да констатира, че „той се отличава категорично от останалите преписи с особеността на засвидетелствуваните в неговия текст индивидуални четения“ (с. 31), без да се споменава нещо за азбучния списък и отношението му към глаголицата, а отгук и за всички останали въпроси, които възникват във връзка с това. Действително до-

пустимо е за едно специализирано изследване и издание да отпадне необходимостта от пълен анализ на посочения момент, с привличане на цялата обемиста литература, но струва ми се все пак, че не е приемливо пълното му игнориране от текстологическия разбор. Не бива да се омаловажава отдавна установеният факт, че Константин-Кирил е създател на глаголицата, която именно защитава Черноризец Храбър в своето съчинение. Това е един от най-съществените въпроси в цялата кирило-методиевска проблематика и би трябвало да намери отражение и в критическото издание на „За буквите“. Още повече, че в тази светлина се изясняват редица допълнителни моменти в Сказанието, като например израза „сѣтъ бо еше живен нже сѣтъ видѣан нх“, който трябва да се разглежда на фона на архаичните особености на Московския препис. Ако догадката, че посочената фраза е интерполация или схолия, се свърже със следите от транслитерация на глаголически оригинал, може да се предполага само схолия, която се е появила много рано, вероятно в началото на Х в. към глаголическия текст на произведението. Такова предположение има отношение и към авторството на творбата — ако думите „сѣтъ бо живен...“ не принадлежат на автора, то твърде възможно е зад името Черноризец Храбър да се крие непосредствен ученик на Кирил и Методий. Извънредно интересни наблюдения във връзка с този въпрос се съдържат в работата на чехословашкият учен Й. Влашек „*Quelques notes sur l'apologie slave par Chrabr (Byzantinoslavica, 1967, 1)*“.

Усилията на А. Коссова са насочени към критически изработен текст, „възможно най-близо стоящ до предполагаемия първичен текст“ (с. 27). Нейното предпочитание е към по-архаичните четения — например приема *црькы и нсконн вм. црькѣкъ и нждѣконнн*. Освен това в книгата нееднократно е подчертано, че предназначението на изследването и на изданието е да разреши въпроса, „до каква степен сведенията, предадени в тази ръкописна традиция, заслужават доверие и изобщо възможно ли е да се позоваваме на „За буквите“ като извор“ (с. 11). Тези основни положения непременно изискват да се обърне подобаващо внимание на податките от Московския препис особено на азбучния списък, който носи следи от глаголически оригинал. Изброяването на славянските букви от Московския препис, което се среща и в Соловецкия препис № 913 — негово копие, а също така се потвърждава от руската преправка (Троицкия препис), е желателно да заеме мястото си в критическото издание.

Интерпретациите, които предлага А. Коссова, се основават на стриктното следване на методологическото положение, че ако

едно четене не се потвърждава от цялостната ръкописна традиция, то не може да бъде представено в критическото издание (т. нар. „закон за съгласуването“ или „закон за мнозинството“). Това методологическо положение вероятно ще се окаже уязвимо, ако текстът, предаден в хомогенното ядро на ръкописната традиция (в случая разклоненията *а, в и у*) се е оформил в по-късна епоха от създаването на авторския текст на „За буквите“ — опасение, изказано и от Р. Пикио в неговите бележки върху творбата. Освен това пълното пренебрегване на засвидетелствувания в Московския препис азбучен списък и доверието към изброяването на буквите според Чудовския препис и подобните нему все пак означава приоритет на една част от преписите спрямо друга, при това с доказана архаичност на последната.

Третият раздел на текстологическото изследване — „Върху преработките на „За буквите“ — има подчертан приносен характер. Тук е направен аналитичен разбор на руската и на българската преправка на Храбровата творба. Напълно убедителни са аргументите, с които авторката обосновава схващането, че преписът в Берлинския сборник от XIII—XIV в. и в Марчевския от XVI в. не представляват предаване на самостоятелно произведение, а преработка на съчинението на Черноризец Храбър. Направените паралели с хомогенното ядро на ръкописната традиция добре илюстрират целенасочената редакторска работа на неизвестния български книжовник, който се е стремил да промени смисъла и идеологическата насоченост на творбата. Изтъкната е и стилистичната намеса в преработките на текста, която се изразява в опростяване на езиковия израз или често пъти в преосмисляне и собствен коментар на неразчетените и неразбрани места. Сравнителният материал, изнесен от А. Коссова, както и паралелно публикуваният текст на руската и на българската преправка представляват основа за нови наблюдения и изводи по отношение метода на работа на средновековния славянски книжовник. В приложението е поместен превод на „За буквите“ на италиански език и анализ на един нов препис на Сказанието от сборката на Петрушевич, открит след като книгата е била предадена за печат.

Словоуказателят към изданието, съставен от Е. Дограмаджиева, заслужава висока оценка, тъй като се нарежда сред най-изчерпателните и прецизно изработени пособия от този тип. Всяка статия предлага пълно описание на засвидетелствуванияте в критическия текст и в различията думи с техните граматични форми, придружени от съответни пояснителни бележки. Въпросът за правописа на заглавната дума е решен с приемане на условията, правопис на старобългарските граматички и речници. Словоуказателят е особено необходим за специалистите

по история на българския език като извор на проверени данни за езиковото богатство на класическата Храброва творба.

В заключение трябва да се подчертае, че трудът на А. Коссова, доказващ много добра подготовка и тънко вникване в текста, представлява пръв по рода си опит за критическо издание на един от най-ценните старобългарски паметници и може да се определи като несъмнен влог в съвременната медиевистика.

Анисава Милтенова

„МОНОЛОГ С ВАРИАЦИЯМИ“
от ИГОР ЗОЛУТУСКИ.

Москва, изд. „Советская Россия“, 1980, 413

Игор Золотуски е познато име на нашия читател. Българин по произход (майка му е българка), той свързва своите критически интереси с българската литература още от студентските си години — неговата дипломна работа е посветена на Никола Вапцаров. Впрочем Вапцаров остава трайна тема в критическата му практика и във връзка с чествуването на 70-годишнината от рождението на големия поет Игор Золотуски публикува в нашия печат няколко интересни статии.

Разбира се, всеки критик има своя главна тема. Но преди да стигне до нея, той трябва да осъзнае съдбата си на литератор, на творец, който върху чужди художествени открития за живота създава своя естетически свят. Когато разбереш, че твоето оръжие е словото и че чрез словото ще изразяваш себе си, ще съществуваш, тогава започва в същност творението. Тогава погледът върху действителността се изостря и забелязваш не само подробностите, но и същността, откриваш разликата между доброто и злото и усяваш да я предадеш с думи. Какво е талантът на критика, ако не уменият едновременно да тълкуваш чуждия текст и да внишаваш собствената си истина за всичко, което е край тебе. Ако само коментираш написаното от писателя, ти си обречен на повтарящи, да предъкваш. Получил правото да общува с хората, критикът трябва да им каже нещо. Какво ще бъде то: преразказ или откритие? Или по-просто: „За мене критикът, владеец словото, е вече човек, който има собствено мнение.“ Това са думи на Игор Золотуски.

Ако тръгнем от това твърдение, ще видим много от особеностите на Игор Золотуски като критик. Правейки преглед на изминатия път в литературата, петдесетгодишният критик в същност търси опорните точки в усилията си да се изрази, да изтъква някои руски писатели и в същото време размишлява върху жизнено важни проблеми. „Монолог с вариации“ е завършването и

преценяването на един етап, на един начин на мислене и виждане, на една житейска и литературна позиция. Възприел най-добрите традиции на руската литературна критика, И. Золотуски тръгва от литературното произведение, от творението на писателя, за да изведе някои съкровени истини за живота, за човека, за човешките стремления към доброто и към познанието на света. Никого Золотуски не разглежда творбата затворено, сама за себе си, като някаква даденост без корени и причини в обществения и духовния живот. Такъв подход, няма защо да го доказвам, е най-правилен и плодотворен. Той дава възможност на критика да преодолее комплексите си за малоченност и да се извиси до равнището на писателя. А Золотуски има самочувствието на писател. Той претворява света чрез своето слово и навлиза в душата на човека.

Един критик, който има амбициите да бъде писател, най-напред трябва да има вродената почит към словото. Любовта към литературата е онова свято чувство, което позволява да пристъпваш към едно творческо дело с нужното внимание, търпение и разбиране. Казвам това, защото очевидно за истинския литератор то често е непонятно за самозвания. Критикът-писател ще види в литературата не толкова похватата, формалния белег или външното, а същността, идеите, усилието да се докосне словото до дълбочината и страданието. „Руската литература — пише Золотуски в статията си „Частъта на избора“ (в частност Гогол и Достоевски, за които повече, отколкото за другите, се говори в тази книга), ни остави в наследство не средства, не любовитни възможности за превръщане на носа в Нос и обратно, . . . , а фантастиката на великите идеи, изхождащи въпреки всичко от великия опит, от великата любов и великото страдание, което е невъзможно нито да го заимствуваш, нито да го прерисуваш, нито да го преведеш буквално“ (с. 123—124, курс. м., П. А.). Разбрал (или почувствувал) големия опит, който руската класическа литература е оставила като наследство, И. Золотуски търси претворяването на този опит, търси естественото продължение на принципите и духа на класиката в съвременната литература. Но неговият подход не е елементарен. Критикът иска от съвременната литература да бъде явна на човека, на неговите стремежи и страдания, а не просто да описва видимото или да имитира похватите на предходниците и по този начин само да декларира вяност към традицията. И в това критикът проявява своя висок вкус. В същата статия Золотуски подлага на строг критичен анализ книги, които само заради авторитета на авторите им бихме приели като сериозни постижения. И. Золотуски много точно улавя външното, повърхностното, несъщественото, което изпълва творбите, и доказва непълноценността на подобен творчески подход. Ако писателят върви